

SZERBIA ÉS A DÉL-MAGYARORSZÁGI SZERB MOZGALOM 1848–49-BEN

Részlet

DRAGOLJUB M. PAVLOVIĆ

A szerb kormányzat a „védnöki” királyi udvarok kedvező hangulatának köszönhette, hogy nyíltabban és erőteljesebben támogathatta a magyarországi szerb felkelést. Mind Törökország, mind Oroszország attól tartott, hogy a Népszkupstinában zavargások keletkeznek. Mivel azonban békésen zajlott le, s a kormánnyal szembeni engedékenység következtében az országon belüli elégedetlenség is lecsillapodott, többé már egyik protektor sem aggódott a belső nyugalom miatt. Titov, a konstantinápolyi orosz követ arról biztosította a magas Portán levő képviselőket, hogy Miklós cár általa üzenté a szultáni hivatalnak: rendkívül elégedett Szerbia magatartásával. Mi több, Titov azt javasolta Rifat pasának, hogy a fényes Porta valamilyen ünnepélyes aktusban fejezze ki elégedettségét a fejedelemnek, a népet pedig szólítsa fel az iránta való engedelmességre – hogy ezáltal minden fegyvert kiüssön Vučić kezéből.

Röviddel ezután csere történt a minisztériumban – Szárim pasa és Rifat pasa helyébe Resid pasa és Ali pasa került. Ali pasa, az új külügyminiszter hivatalának első napjaiban rendkívül elégedett volt Szerbia politikájával, és teljes mértékben jóváhagyta, hogy támogassák a Vajdaságban élő nemzettársait, sőt azt sem ellenezte, hogy a szerb kormány minél erőteljesebb segítséget nyújtson. Knićanin távozása nem váltott ki semmilyen bizalmatlanságot sem, hanem inkább jó benyomást keltett a Konstantinápolyban levő külföldi képviselők körében, akik jókívánságaikat fejezték ki Konstantin Nikolajevićnek. A külföldi diplomaták egyike ezt mondta neki: Szerbia szervezzen katonaságot az osztrák területen, hogy később emancipálódhasson Oroszországtól és Törökországtól. Egy török államférfi pedig azt javasolta neki, hogy Szerbia készítsen elő katonaságot, amivel Törökországnak segíthet Oroszországgal szemben.

Egyedül Anglia nem tudott változtatni Szerbia iránti viszonyulásán, mert úgy vélte, hogy az feltétel nélküli híve Oroszországnak. Belgrádi követe, Fonblanc olyan jelentéseket küldött Strafford Canningnek Konstantinápolyba, miszerint Szerbia a pánszlávizmus hatása alá került, és Danilevszki van uralmon. Anglia szívesen vette volna, ha Ausztria anektálja Szerbiát – ebben látta az orosz hódítási törekvések elleni garanciát. Miután pedig a francia követet is elismerték és fogadták a fényes Portán, úgy tűnt, hogy az mindenben követi az angol képviselőt.

A bécsi udvar akkor még nem döntött a magyarokkal való határozott szakításról. Magyarországot ezért még legalábbis formálisan lojális országnak tekintették, a szerbeket pedig a törvényes rend ellen lázadóknak tartották. Ez ösztönözte a magyarok iránti török rokonszenvet. De a törökök is, akik bizalmatlanul figyelték Szerbia minden akcióját, és rokonszenveztek a magyarokkal, hidegvérűen jóváhagyták a szerb kormány álláspontját, és nem mulasztották el az alkalmat, hogy olyan tanácsokat adjanak, amelyek ellentétesek voltak azokkal, amelyeket minisztersége kezdetén Ali pasa adott a mi portai képviselőnknek. Amikor szeptember elején a szerb követ felkereste Resid pasát, az megkérdezte: vajon Sándor fejedelem megegyezhet-e valamiképpen Vučićyal, és megtilthatja-e az önkénteseknek, hogy Ausztriába menjenek? A szerb kormány által kért fegyverek szállításáról a Porta akkor még nem határozott. Ehelyett elrendelték a belgrádi várparancsnoknak, hogy katonasággal nyújtson segítséget Sándor fejedelemnek, ha bárki is államcsínyt kísérelne meg, mert a Porta a meglevő állapotot tekinti törvényesnek. Valójában a Porta az alakoskodását az osztrák követ követeléseivel is igazolhatta volna. Nem szakítva még a magyarokkal, s ami a legfőbb, a szerbiai segítséggel szembeni bizalmatlanság és az attól való félelem miatt, valamint az olaszországi harctereken folyó történések kedvező alakulása következtében, az osztrák kormány elrendelte konstantinápolyi képviselőjének, Sturmer grófnak, hogy tiltakozást nyújtson be a szerbek ellen, akik a fejedelemség területéről Magyarországra mennek át a törvényes rend megdöntése végett. A Portának nem volt meg a kellő határozottsága, hogy ismét meghallgassa az osztrák kormánynak ezt a követelését. Attól tartva, nehogy megsértse Ausztriát, ugyanakkor pedig a magyarok se szenvedjenek kárt a szerb segítség miatt, a Porta szívesen megtiltotta volna az önkéntesek átmenetelét. Ugyanakkor azonban azt sem lehetett kétségbe vonni, hogy Szerbiában általános volt a lelkesedés a szerb mozgalom iránt, a szerb kormány tehát joggal hivatkozhatott az országban uralkodó hangulatra. Azonkívül akkor – szeptember elején – a diplomáciai körökben úgy vélték, hogy a Habsburg-udvar mégis Oroszországtól kér segítséget a forradalom elfojtására, és érthető, ha az nem feledkezik meg testvérnemzetének tagjairól.

Nem tudni, hogy a szerb kormány mennyire gondolta komolyan, hogy eleget tegyen a Porta követeléseinek és javaslatainak, amikor képviselője által közölte a Portával, hogy hajlandó visszahívni Kničanint és az önkénteseket. A Portán ezt meglepetéssel fogadták, Ali pasa külügyminiszter pedig kijelentette a követünknek, hogy ő ezt nem kívánja. Kničanin így továbbra is a helyén maradhatott – a Porta ugyanis nem kételkedett a szerb kormány lojalitásában, de tartott az Ausztriával kialakulható bonyodalmaktól, ezért azt sugallta, hogy a Vajdaságnak való segítségnyújtás ne nyilvánosan, hanem titokban történjen. Ezután a Porta fegyvert is küldött Szerbiának, azzal a magyarázattal, hogy azt a belgrádi helyőrségnek szánja.

A Porta ingadozó politikájának áldozata a belgrádi várparancsnok lett. Amennyire engedékenyek akartak lenni, vagy legalábbis annak látszani Konstantinápolyban, olyannyira energikusak akartak lenni Belgrádban, a felelősséget viszont magára a várparancsnokra hárították. Ennek következtében váltották le Hafiz pasát, s a helyébe Hasszán pasát nevezték ki. Ebben a személycserében szerepe volt Mehmed pasának, a korábbi várparancsnoknak is, ami igen jellemző. Ali pasa nyilvánosan elismerte, hogy a Porta elégedetlen Hafiz pasával, aki nem tett eleget küldetésének. Az új várparancsnok Mehmed pasa korábbi politikáját folytatta – megegyezni Vučićtyal és az Obrenovićokkal, gyűlölni Petronijevićet és Garašanint, rokonszenvezni a franciákkal, a lengyelekkel és a magyarokkal, és nem szívesen látni a szerbek Vajdaságba menetelét.

Mindaddig, amíg Ausztriában alapvetően nem változtak meg a folyamatok, Szerbiának számolnia kellett Oroszország és Törökország vele szembeni ingadozó viszonyulásával, különösen az utóbbival kapcsolatban. Ausztriában azonban már régóta érlelődött a fordulat. A reakció csak az alkalmas pillanatra várt, hogy színre lépjen. A szenttamási és tomaševaci szerb győzelmek után, és azt követően, hogy Radetzky diadalt aratott Károly Albert szardíniai király felett, Ausztria úgy számított, hogy most könnyű lesz a magyarok ellen fordulni. Ezek a győzelmek, különösen az olaszországiak, azt bizonyították, hogy a hadsereg hű maradt a hagyományokhoz, hogy a régi Ausztria nem maradt védelem nélkül. Ezekről a sikerektől ösztönözve, Bécs más hangon kezdett tárgyalni a magyarokkal. Augusztus 30-án egyfajta emlékiratot küldött a magyar minisztériumnak, amelyben rámutatott arra, hogy a meghozott magyar törvények összeférhetetlenek a Pragmatica Sanctióval, az Ausztria és Magyarország viszonyának alapját képező egyezményvel. Szeptember 22-én pedig kiáltványt tesz közzé a császár, amelyben élesen bírálja a magyar országgyűlés és minisztérium tevékenységét, mert túllépték hatáskörüket, és megpróbálták korlátozni a korona jogkörét. A király azonban akkor még nem állt a szerbek és a horvátok mellé, sőt ugyanabban a kiáltványban elismeri a magyarok formális jogait. Az események további folyamata következtében, s különösen

Lamberg gróf királyi biztos szeptember 29-én Pesten történt meggyilkolása után a bécsi udvar és Magyarország között megszakadt minden kapcsolat, amelyek különben is meglazultak már. A magyarokat lázadóknak nyilvánították, és hatalmas haderőt mozgósítottak ellenük.

A magyarországi szerb forradalom egyik legérdekesebb és legjelentősebb mozzanata kétségtelenül a bécsi udvarnak a fordulat előtti viszonyulása a szerb forradalmárokhöz, addig ugyanis a magyarokat tartották „lojálisnak”, a szerbeket pedig „nem lojálisoknak”. Erre a mozzanatra azonban nem fognak teljesen fényt deríteni a történelmi dokumentumok hiteles szövegei – ilyen dokumentumok ugyanis, amelyek megvilágítanák az osztrák udvar és a szerbek bizalmas kapcsolatait, nemigen léteznek. Csupán találgatásokra hagyatkozhatunk egyes tényekkel kapcsolatban, ami teljes mértékben nem bizonyít egyetlen feltételezést sem. Viszont ha nincsenek is kétségtelen dokumentumok, bizonyos adatok alapján mégis hihető, hogy az udvar – titokban – nem szakította meg a szerbekkel való kapcsolatokat. Elképzelhetetlen, hogy két olyan lojális ember, mint Jelačić bán és Rajačić pátriárka az udvar bizalmas ügyei ellen működött volna, inkább hihető az, hogy az udvar titkos utasításai szerint tevékenykedett. A későbbi események, a magyarokkal szembeni viszony megalapozott indok nélküli megváltozása, és a hagyományos osztrák politika ideiglenes és a forradalom veszélye miatti azonnali szüneteltetése alapján is azt hihetjük – léteztek titkos kapcsolatok az udvar, valamint a szerbek és a horvátok között. Meierhoffer belgrádi osztrák követ működése is kétségtelenül az udvar ilyen jellegű intencióira utal. Gyakran utazott a Vajdaságba és Bécsbe, feltehetően utasításokért, ami nagymértékben kétségbe vonja a bécsi udvarnak a magyarokkal szembeni őszinteségét. Dimitrije Matić egyik beszámolója szerint Meierhoffer már július 24-én üzenetet küldött a Főbizottságnak, hogy József nádor megkísérelte kibékíteni a magyarokat és a horvátokat, de sikertelenül; hogy a császár elhagyta a magyarok ügyét, és ezentúl a Háromegegy Királysággal és a Vajdasággal együtt a magyarok ellen lép fel. Meierhoffer ezenkívül tanácsokat is adott a teendőkre vonatkozóan, és megígérte a személyes segítséget is; nyilvánvalóan kapcsolatban volt a szerb felkelőkkel. Ugyancsak érdekes egy másik dokumentum is: Stratimirović adjutánsának, Todorovičnak a levele (Višnjicából küldte augusztus 4-én), amelyben arról tájékoztatja a főnökét, hogy találkozott Meierhofferrel, aki elmondta neki: a bántól felhatalmazást kapott a Határőrvidék újbóli megszervezésére, továbbá hogy a szerbeknek nincs szükségük vajdára, amíg nem fejeződnek be a magyarokkal folytatott harcok. Még ugyanabban a hónapban – tehát amikor még nem szakadtak meg a kapcsolatok Bécs és Pest között – Meierhoffer a Vajdaságban utazgat, s nyomon követhető, hol szervezi az ezredeket és zászlóaljkat; a bán

felhatalmazása alapján tiszteket nevezhetett és tüntethetett ki (aminek példaként megemlíthetjük Bobalović adjutáns kitüntetését).¹

Amikor a bécsi udvar megszakította a kapcsolatokat a magyarokkal és lázadóknak nyilvánította őket, Meierhoffer arra biztatta a szerb kormányt, hogy pártfogolja a szerb ügyet, amely azonossá vált a császári ügyekkel, különösen miután a magyarok elvetették a császári leiratot, és megölték Lamberg grófot. A szerb kormánynak ezért támogatnia kell ezt a mozgalmat, a szomszédos országok, Oroszország és Törökország békéjének érdekében is, valamint azért, mert ez egyúttal az alkotmányos osztrák monarchia és a császári ház legdrágább érdekeiért folytatott harcot is jelenti.²

Az Ausztria és Magyarország közötti szakítás, a polgárháború, a bécsi forradalom, az osztrák sereg kétséges kimenetelű harca annyi ellenséggel szemben, és a Habsburg Birodalom általános kaotikus állapota azokhoz a véleményekhez szolgált alapul, hogy Ausztria nem maradhat fenn, hanem részeire hullik szét. Az a meggyőződés vagy hiedelem, hogy elképzelhetetlen Ausztria további létezése, különös kombináláshoz vezetett, amellyel valójában nem próbálkoztak, habár komolyan vitatkoztak róla, és amely érdekes és jelentős a szerb kormány magatartására nézve ennek a mozgalomnak a keretében. Az elképzelés pedig ez volt: a Vajdaság elszakad Ausztriától, és Szerbiához csatlakozik, de török szuverenitás alatt. Bármennyire is lehetetlennek tűnt ez a kombináció, mégis komolyan foglalkoztak vele, még a Portán is. Konstantinápolyban még augusztusban mesélte Mehmed pasa, az egykori belgrádi várparancsnok, hogy felkereste őt a Száván túli szerbek küldöttsége azzal a kérelemmel, hogy Törökországhoz, illetve Szerbiához csatlakozhassanak.³ Október első felében pedig a konstantinápolyi szerb követ a kormánya utasítására kért kihallgatást Ali pasánál, hogy komolyan tárgyaljanak a magyarországi szerbeknek az Ottomán Birodalomhoz való csatlakozásáról. Ali pasa kedvezően fogadta a javaslatot, és az iránt érdeklődött: önállóan, vagy pedig Szerbiával közösségben akarnak-e élni. Habár erre vonatkozólag nem volt utasítása, a követ azt válaszolta, hogy közösen Szerbiával, amit Ali pasa szintén szívesen fogadott. A Porta azonban végül is elutasította, hogy aktívan részt vegyen a magyarországi szerbek ügyében, mindaddig, amíg nem oldódik meg Ausztria fennmaradásának a kérdése. Szembetűnő, hogy a Porta akkor engedélyezte a szerb kormánynak, hogy nyíltan és tevékenyen segítse a szerb mozgalmat, amit úgy értelmeztek, hogy nem ellenzi a Vajdaságnak Szerbiához való csatlakozását.

Ezek a kétségtelen tények, valamint Stratimirovićnak a Gajo Perišićhez intézett fenyegetése, hogy nyilvánosságra hozza annak a két szerb miniszternek a nevét, akiknek az utasítására tevékenykedett, továbbá a Főbizottság titkáranak, Stankovićnak küldött levele, amelyben felszólítja, beszéljék meg, hogy

kit akarnak vajdának: Aleksandar kenézt vagy? – majd a későbbiek folyamán kapnak igazi jelentőséget, és válnak érthetővé. A szerb kormány komolyan foglalkozott ezzel a gondolattal, de hiányzott a merészsége, hogy megpróbálja megvalósítani. Bátortalanul és óvatosan elfogadta ugyan ezt a valóban különös ötletet, majd próbálkozott a Portánál is: milyen visszhangot vált ki ott. És nem álltak meg az első próbálkozásnál. Néhány nappal később a szerb követ újból felkereste Ali pasát, hogy erről a témáról tárgyaljon vele. Ali pasának akkor már határozott és pontos válasza volt. Megbízta egyik barátját, hogy erről a kérdésről részletes memorandumot készítsen. És ennek a memorandumnak az alapján: a Porta nem segítheti nyíltan a túloidali szerbeket, mert ez háborút jelentene Ausztriával, hanem titokban, a szerb kormány által; de biztosítani kell őket, hogy segíteni fogja Szerbiához való csatlakozásukat, ha Ausztria széthullik, Magyarország pedig nem akarja elismerni a nemzetiségüket. Ezt a memorandumot előterjesztették a szultánnak is, aki teljes mértékben jóváhagyta. Ali pasa még a francia követtel is ismertette annak tartalmát, s a diplomatának sem volt semmilyen ellenvetése sem.

Ali pasa azonban hamarosan megváltozott – elhidegült a Szerbia akciója iránti korábbi rokonszenve. A magyar kormány Konstantinápolyba küldte Horváth nevű különmegbízottját, hogy a Portánál kieszközölje: tiltsák meg Szerbiának az aktív segítségnyújtást. Horváth magával vitte Petronijević néhány elfogott levelét is, amelyeket állítólag Danilovszkival egyetértésben írt Rajačić pátriárkának, s amelyekből kiderül, hogy ez az egész mozgalom pánszláv jellegű. Ez megiasztotta a Portát, s vonakodni kezdett a mozgalomtól és Szerbia álláspontjától. Hasszán pasának megparancsolták, hogy szigorúan figyeljen a mozgalomra, s ha meggyőződik róla, hogy az pánszláv, minden erővel zúzza szét, ha viszont nem, akkor segítse. Amikor később a szerb követ meggyőzte Ali pasát, hogy a mozgalomnak nincs semmilyen pánszláv jellege, ráadásul a szerb kormány Meierhofferrel egyetértésben kéri a támogatást, Ali pasa megenyhült, és azt tudakolta, miből álljon a segély – pénzből-e vagy fegyverekből, és milyen módon. A követ azt javasolta, hogy a Porta engedje el az adó egy részét (negyedét vagy más összeget), amivel Ali pasa egyetértett, de nem adott semmilyen határozott ígéretet. Úgyszintén elhallgattak a Vajdaság csatlakozására vonatkozó javaslatról is. Ali pasa még egy alkalommal tette szóvá, amikor csodálkozva kérdezte: vajon Meierhoffer is ismeri a javaslatot, és az az ő tudtával készült?

A Portától kérve fegyvereket, vagy pénzbeni segélyt, a szerb kormánynak egyéb szándéka volt. Hiszen sem pénzben, sem fegyverben nem szűkölködött annyira a szerb hatalom, hogy a Portától kellett volna kérnie. Ennek a segélynek a megszervezésével azonban szolidárisá tette a Portát a szerb mozgalom támogatásának politikájában. A Porta ezért is húzódozott, halogatva a kérdés

megoldását. A szerb követnek még az az utolsó, legerősebb érve, hogy a szerbek a Porta támogatása nélkül, a magyarok részéről történő szorongattatás esetén máshol, például az oroszoknál keresnek segítséget, nem befolyásolta Ali pasát. A magyar kiküldöttek, Horváthnak sikerült elérnie, hogy a Porta leállította a szerbeknek nyújtott segílyt, Canning angol követ pedig erélyesen tiltakozott Szerbia álláspontja ellen. Horváth ugyanis felkereste Canningot is, és sikerült meggyanúsítania a szerb mozgalmat és Szerbia magatartását.

Amikor egy későbbi audiencián a szerb követ kérte a Porta említett segítségét, Ali pasa nyíltan megmondta neki, hogy a mozgalom pánszláv is lehet, vagy olyan bonyolult, hogy nem tudni, mivé alakul. Csupán azért, mert a Porta hisz Petronijevicnek, talán a támogatás mellett dönt. Miután azonban Windischgraetz győzelmeket ért el a magyar csapatok felett, a Portának megfelelt a kifogás, hogy a szerb kormány kérelme immár tárgyatalan.

A Porta hozzáállása tehát, akárcsak a kezdetkor, most is határozatlan, ingadozó volt. Félt a szlávág megerősödésétől, és nem örült a magyarok vereségének. Csak miután már világossá vált, hogyan ér véget a forradalom, amikor az orosz beavatkozás elkerülhetetlenné vált, akkor állt a Porta is Oroszország mellé, s teljes mértékben helyesli és segíti a szerb kormány akcióját.

Amíg a Porta ilyen bizalmatlanul viszonyult Szerbiához, addig a belgrádi angol követ is szinte ellenséges magatartást tanúsított a szerb kormánnyal szemben. Fonblanc olyan jelentéseket küldött a konstantinápolyi angol követnek, amelyek inkább a szerb kormány elleni vádiratra hasonlítottak. Azzal vádolta a szerb kormányt, hogy együttműködik Danilovszkival, aki Černecebe jár és parancsolgat; hogy parasztruhába öltözött orosz katonák mennek a magyar harcterekre.

Az így meggyanúsított szerb kormány sem élvezte azonban Oroszország rokonszenvét, amennyire megérdemelte volna. A konstantinápolyi szerb követ minden jelentéséből látszik, hogy az orosz követ magatartása távol állt attól az előzékenységtől, ami a nemzeti ügyben elvárható lett volna. Titov ugyan számtalan alkalommal közölte a mi követünkkel, hogy Miklós cár elégedett Szerbia álláspontjával, végül pedig Miloš kenéznek megtiltották, hogy Romániában éljen, nehogy veszélyeztesse Szerbia békéjét – de ennyi volt az egész!

JEGYZETEK

- ¹ A Stratimirovićnak 1848. augusztus 29-én Titelről küldött levél. Narodna biblioteka (Nemzeti Könyvtár), Belgrád
- ² A belgrádi Állami Levéltár külpolitikai iratai között található dokumentumból
- ³ Mehmed pasa hozzáteszi, hogy Rajačić Oroszország ellenzője, Jelačić bán pedig a barátja, aki Danilevszkivel levelez!

KARTAG Nándor fordítása

A belgrádi Prosveta kiadó *Bašina* című sorozatának 1986-os kiadású 23. számú könyvéből